

4. Лаппо, И. И. Литовский Статут 1588 года : в 2 т. Т. 1 : Исследование, ч. 1. Каунас, 1934. XV, 473, [1] с.
5. Падалінская, А. А. Выкарыстанне ідэй антычнай філасофіі прадстаўнікамі праваслаўнага, каталіцкага і рэфармацыйнага напрамкаў у другой палове XVI – першай палове XVII ст. у Беларусі // Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі : у 6 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т філасофіі ; рэдкал. : В. Б. Евароўскі [і інш.]. Мінск, 2013. Т. 3. С. 170–196.
6. Падокшын, С. А. Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі : ад Францыска Скарыны да Сімяона Полацкага. Мінск : Навука і тэхніка, 1990. 283 с.
7. Сербента, В. А. К истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии XVI – начала XIX в. // Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии. Избранные произведения XVI – начала XIX в. / АН БССР, Институт философии и права ; под общ. ред. В. А. Сербента [и др.]. Минск, 1962. С. 5–22.
8. Сокол, С. Ф. Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI – первой половины XVII в. Мінск : Наука и техника, 1984. 186, [2] с.
9. Сокол, С. Ф. Социологическая и политическая мысль в Белоруссии во II половины XVI века. Минск : Наука и техника, 1974. 142, [2] с.
10. Шалькевіч, В. Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі. Мінск : Маладзёжнае навуковае супольніцтва, 2002. 248 с.
11. Юхо, И. А. Правовое положение населения в Белоруссии в XVI в. Минск : Изд-во БГУ, 1978. 144 с.
12. Biblia święta, tho iest, Księgi Starego y Nowego Zakonu, właśnie z Żydowskiego, Greckiego, y Łacińskiego, nowo na Polski ięzyk, z pilnością y wiernie wyłożone. Brześć Litewski : Nakł. M. Radziwiłła, 1563. 1186 s.

ПРАЦА Л. АКІНШЭВІЧА “ПРАВА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА” (1953) І ЯЕ ЗНАЧЭННЕ ДЛЯ ГІСТАРЫЯГРАФІІ БЕЛАРУСІ

У. А. Падалінскі

*загадчык кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
ulpadalinski1978@gmail.com*

У артыкуле разглядаецца змест даследавання беларуска-ўкраінскага гісторыка Льва Акіншэвіча, прысвечанага гісторыі вывучэння права Вялікага Княства Літоўскага. Паказана этапнае значэнне работы для беларускай гістарыяграфіі. Робіцца выснова, што большасць пастаўленых у кнізе даследчых задач усё яшчэ з’яўляюцца актуальнымі для вывучэння прававой гісторыі Беларусі.

Ключавыя словы: гісторыя права; Вялікае Княства Літоўскае; гістарыяграфія.

“THE LAW OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA” BY LEO OKINSHEVICH (1953): CONTENT AND IMPORTANCE

V. A. Podolinsky

*Head of the Department of the History of Belarus of Antiquity and the Middle Ages, Faculty of History,
Belarusian State University, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Belarusian State University, 6, Krasnoarmeiskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus
ulpadalinski1978@gmail.com*

The article examines the content of Belarusian-Ukrainian historian Leo Okinshevich’ work, dedicated to the history of the study of the Grand Duchy of Lithuania law. It shows the significant importance of the work for the Belarusian historiography. The author concludes that most of the research tasks set in this manuscript are still relevant for the study of the legal history of Belarus.

Key words: history of law; Grand Duchy of Lithuania; historiography.

У красавіку 1953 г. у Нью-Ёрку было надрукавана даследаванне “The Law of the Grand Duchy of Lithuania: Background and Bibliography” [8]. Яго аўтарам з’яўляўся беларуска-ўкраінскі гісторык права Леў Акіншэвіч. Работа складалася з кароткага агляду асаблівасцей утварэння і дзяржаўнага развіцця ВКЛ, а таксама аналізу і падрабязнага пераліку навуковых выданняў XIX–першай паловы XX ст., прысвечаных розным аспектам велікакняжацкага права (больш за 320 пазіцый). На жаль, кніга “Права Вялікага Княства Літоўскага: гісторыя пытання і бібліяграфія” да гэтага часу застаецца амаль невядомай не толькі шырокаму колу чытачоў, але нават спецыялістам [адну з нешматлікіх рэцэнзій на яе гл. : 1, с. 364–368, 377]. У артыкуле раскрыем змест і структуру дадзенай работы Л. Акіншэвіча, а таксама акрэслім яе значэнне для вывучэння гісторыі права ВКЛ.

Леў Аляксандравіч Акіншэвіч (1898–1980 гг.) – гісторык беларускага і ўкраінскага права XVI–XVIII стст. Беларус па паходжанні, ён нарадзіўся ў Расіі, а сцвердзіўся, як даследчык ва Украіне. Вучыўся на юрыдычным факультэце Кіеўскага ўніверсітэта, з 1921 па 1933 г. з’яўляўся супрацоўнікам Усеўкраінскай Акадэміі навук. Пры гэтым, Л. Акіншэвіч не парываў сувязей з этнічнай Радзімай. У 1918 г. ён прыняў грамадзянства Беларускай Народнай Рэспублікі, з сярэдзіны 1920-х гг. некалькі разоў наведваў БССР і актыўна даследаваў мінулае Беларусі. Так, у часопісе “Полымя” выйшлі яго артыкулы па гісторыі беларускага казацтва і беларускай юрыдычнай тэрміналогіі, а таксама шэраг рэцэнзій [1, с. 82–137, 162–217, 374–376]. Аднак навуковае жыццё было перарвана рэпрэсіямі 1930-х гг. Пад час Вялікай Айчыннай вайны ён патрапіў у нямецкі палон, затым жыў і працаваў ва Украіне. У 1944 г. выехаў у эміграцыю, а з 1949 г. пастаянна жыў у ЗША. З 1951 па 1954 г. Л. Акіншэвіч з’яўляўся стыпендыятам даследчыцкай праграмы Калумбійскага ўніверсітэта (Нью-Ёрк) па вывучэнні СССР [1, с. 8–17, 259–279, 368–372; 2; 5]. Гэты перыяд быў вельмі плённым для яго даследаванняў беларускай праблематыкі. Сярод іншага, у часопісе “Запісы БНІМ”, ён надрукаваў артыкул па гісторыі парламентарызму на землях Беларусі, які разгледзеў у кантэксце станаўлення еўрапейскіх прадстаўнічых інстытутаў (1952 г.), і наватарскую работу, прысвечаную цывілізацыйным асновам беларускага гістарычнага працэсу (1953 г.) [1, с. 56–82, 374–376; 4, с. 211–234]. Менавіта ў час выканання праграмы Л. Акіншэвіч падрыхтаваў даследаванне, якое з’яўляецца прадметам нашага аналізу.

Даследаванне распачынаецца з кароткіх уводзін у гісторыю Вялікага Княства Літоўскага, у якіх былі разгледжаны працэс утварэння ВКЛ і яго роля ў развіцці Усходняй Еўропы. Адзначалася, што князі раздробленых зямель Русі, часта добраахвотна, становіліся васаламі вялікага князя літоўскага, але пры гэтым самі княствы захоўвалі сваю палітычную і судовую сістэму, уласнае культурнае жыццё. Прызнаючы актыўную ролю літоўцаў ва ўтварэнні дзяржавы, Л. Акіншэвіч падкрэсліваў, што вялікія князі прынялі афіцыйнай мовай “рускую”, асновай якой была мова беларускіх зямель [8, р. 2–3]. Значэнне уніі з Польшчай у гісторыі ВКЛ ацэньвалася негатыўна. Аўтар называў дзве прычыны паступовага аслаблення дзяржавы: цяжкую барацьбу з суседнімі краінамі і саюз з Каралеўствам Польскім. На яго думку, польскія культурныя ўплывы і выкліканая імі паланізацыя паглыблялі разрыў паміж вышэйшымі сацыяльнымі групамі, перш за ўсё, шляхтай, і астатнім насельніцтвам. А пасля заключэння ў 1569 г. Люблінскай уніі Вялікае Княства Літоўскае ўжо не магло разлічваць на ролю “цэнтра ўсходнееўрапейскай культуры” [8, р. 5]. Разам з тым, ВКЛ не знікла ў складзе Рэчы Паспалітай. Са спасылкай на працы расійскага гісторыка права І. Лапы і беларускага гісторыка В. Дружыца, Л. Акіншэвіч даводзіў, што “беларуска-літоўская” дзяржава праіснавала да канца XVIII ст. Так, захоўвалася асобная прававая сістэма, аб чым яскрава сведчыў трэці Статут ВКЛ [8, р. 5–6]. Заўважым, што аўтар з пункту гледжання дзяржаўнага кіравання і сацыяльнай арганізацыі акрэсліваў Вялікае

Княства ў XIII–XV стст., як імперыю [8, р. 3, 6]. Хіба, гэта была адна з першых спроб выкарыстаць дыскурс імперыі ў адносінах да гісторыі ВКЛ, што набыло пэўную папулярнасць у навуцы толькі ў XXI ст. [гл. напр. : 7].

Уласна гісторыю вывучэння права Вялікага Княства Літоўскага Леў Акіншэвіч падзяляў на тры перыяды: першая палова XIX ст.; з 1850-х гг. да 1914 г.; ад Першай да Другой Сусветнай вайны. Перыяд да сярэдзіны XIX ст. быў прадстаўлены работамі польскіх і “польска-беларускіх” даследчыкаў Т. Чацкага, С. Ліндэ, І. Даніловіча, Ю. Ярашэвіча. У гэты час рабіліся спробы вывучаць права і дзяржаўную арганізацыю ВКЛ. На думку Л. Акіншэвіча, дадзеныя работы характарызаваліся абмежаванай базай крыніц, наяўнасцю памылак і адсутнасцю абагульненняў. Па меры развіцця даследаванняў у галіне гісторыі права, яны хутка састарэлі. Разам з тым, падкрэслівалася, што ў выданнях першай паловы XIX ст. ставіліся надзвычай важныя праблемы, а некаторыя іх высновы не страцілі значэння і ў XX ст. (у прыватнасці, высновы Ю. Ярашэвіча аб існаванні феадальных адносін у ВКЛ) [8, р. 6–8].

У другой палове XIX–пачатку XX ст. на першае месца ў вывучэнні гісторыі права Вялікага Княства выходзяць расійскія даследчыкі, якія распачалі сістэматычнае вывучэнне “заходнярускага” права. Шмат у чым гэта тлумачылася жаданнем даследаваць гісторыю не толькі Маскоўскай Русі, але і іншых “рускіх” (беларускіх і ўкраінскіх) зямель, што пазней сталі часткамі Расійскай імперыі. Нягледзячы на пэўную палітычную зададзенасць такой мэты, даследаванні права т. зв. Літоўскай Русі вызначаліся вельмі высокім навуковым узроўнем [8, р. 8–9]. Паводле ацэнкі Л. Акіншэвіча, у гэты перыяд павялічылася як колькасць, так і якасць работ па гісторыі права ВКЛ, у навуковы зварот уводзілася шмат новых крыніц, ставіліся новыя даследчыя праблемы, засноўваліся навуковыя школы. Асабліва адзначаліся грунтоўныя даследаванні У. Антановіча, С. Бяршадскага, М. Грушэўскага, М. Доўнар-Запольскага, М. Любаўскага, М. Максімейкі, А. Маліноўскага, І. Лапы, У. Пічэты, Ф. Тараноўскага, М. Ясінскага, М. Уладзімірскага-Буданава. Падкрэслівалася важнасць напрацовак польскіх правазнаўцаў: С. Кутшэбы і О. Бальцэра. У цэлым, у другой палове XIX–пачатку XX ст. першасная ўвага надавалася гісторыі канстытуцыйнага права ВКЛ, у той час як вывучэнне іншых яго галін знаходзілася ў “зародковым стане”. На думку Л. Акіншэвіча, гэта было абумоўлена зацікаўленасцю навукоўцаў пераважна праблемамі дзяржаўнай арганізацыі Вялікага Княства Літоўскага [8, р. 10].

Для гэтага перыяду быў складзены і асобны бібліяграфічны спіс, які ўтрымліваў 127 пазіцый на рускай, польскай, украінскай і нямецкай мовах. Бібліяграфія падзялялася на дзевяць раздзелаў. Асобна ўказваліся работы па крыніцах права, грамадзянскім, крымінальным, фінансавым, вайсковым і аграрным праве, арганізацыі судаводства, уніі паміж ВКЛ і Польшчай [8, р. 10–13, 21–24]. У раздзеле “Кіраванне” (*The Government*) аўтар змясціў даследаванні, прысвечаныя генезісу дзяржаўнай улады ў ВКЛ, прававому становішчу розных сацыяльных, этнічных і канфесійных груп насельніцтва, вялікаму князю літоўскаму, вальнаму сойму, панам-радзе, рэгіянальнаму падзелу і мясцоваму самакіраванню [8, р. 13–21]. Таксама пералічваліся абагульняючыя і гістарыяграфічныя работы па гісторыі дзяржавы і права ВКЛ [8, р. 24–25]. Заўважым, што ўсе пазіцыі бібліяграфіі былі перакладзены на англійскую мову. А гэта стала важным крокам у развіцці англамоўнай навуковай тэрміналогіі, звязанай з гісторыяй Вялікага Княства.

Перыяд паміж дзвюма сусветнымі войнамі быў для вывучэння права ВКЛ, паводле Л. Акіншэвіча, вельмі неадназначным. З аднаго боку, распад Расійскай імперыі спрыяў афармленню новых нацыянальных гістарыяграфій (беларускай, літоўскай, украінскай) і росту колькасці даследаванняў. Новы ўздым зведала польская гісторыка-прававая навука. З’явіліся таксама работы на нямецкай, сербскай, французскай, чэшскай мовах. З другога, у Расіі даследаванні па праблеме фактычна спыніліся, за выключэннем навуковай дзейнасці І. Лапы, які выехаў у эміграцыю. Шмат работ, якія мелі інфармацыйны характар або былі напісаны пачынаючымі даследчыкамі, не прыносілі ў

навуку нічога новага. Выявілася тэндэнцыя бяздоказна разглядаць прававую спадчыну Вялікага Княства Літоўскага, як частку толькі нейкай адной нацыянальнай гісторыі [8, р. 26–27]. Другая Сусветная вайна прывяла да рэзкага скарачэння даследаванняў па гісторыі права ВКЛ. Аднак Л. Акіншэвіч станоўча адзначаў дасягненні гэтага перыяду, асабліва ў галіне вывучэння агульных праблем дзяржавы і права ВКЛ, грамадзянскага, крымінальнага і працэсуальнага права, метадалогіі гісторыка-прававых даследаванняў [8, р. 27–28]. Сярод найбольш арыгінальных, названы работы навукоўцаў Польшчы (Я. Адамус, О. Галецкі, Г. Лаўмяньскі), Расіі (І. Лапа), Украіны (І. Чаркаскі, М. Чубаты, А. Якаўлеў). Асобна, як адны з важнейшых, Л. Акіншэвіч адзначаў работы былога супрацоўніка Акадэміі навук у Кіеве, беларуса С. Барысёнка, якія закраналі праблемы нацыянальнага характару Статута ВКЛ і метадалогіі даследавання гісторыі права [8, р. 28].

Змешчаны спіс выданняў трэцяга перыяду налічваў 194 пазіцыі і меў, у цэлым, тую ж структуру, што і ў папярэднім раздзеле [8, р. 28–50]. У спіс увайшлі таксама шэсць работ, выдадзеных ужо пасля завяршэння Другой Сусветнай вайны. Сярод літаратуры перыяду былі прадстаўлены таксама і беларускамоўныя работы Л. Акіншэвіча, С. Барысёнка, А. Бурдзейкі, В. Дружыца, Ф. Забелы, М. Любаўскага, У. Пічэты, І. Сосіса, А. Таўсталес, М. Шкялёнка. Уважліва сістэматызаваная аўтарам бібліяграфія можа і зараз быць асновай для даследаванняў прававой гісторыі ВКЛ.

У заключэнні сваёй кнігі Леў Акіншэвіч акрэсліў шэраг актуальных, на яго думку, даследчых задач, якія стаялі ў той час перад гісторыкамі права Вялікага Княства Літоўскага [8, р. 50–51]. Па-першае, неабходным было правядзенне параўнаўчага даследавання характэрных рысаў дзяржаўнай арганізацыі ВКЛ, у прыватнасці, пытанняў існавання феадальных адносін і станаўлення абмежаванай манархіі. Па-другое, важна было ацаніць развіццё ўладных інстытутаў і прававой сістэмы ВКЛ, як дзяржавы, якая ў свой час імкнулася да гегемоніі ва Усходняй Еўропе. Прычым, ацаніць у параўнанні з іншымі дзяржавамі рэгіёну. Па-трэцяе, патрэбна было надаць большую ўвагу “забытым” аб’ектам даследавання, перадусім, гісторыі грамадзянскага, працэсуальнага і крымінальнага права. Па-чацвёртае, бачылася неабходным значна пашырыць вывучэнне асобных складовых частак ВКЛ, якія ў XV–XVI стст. захоўвалі свой ранейшы сацыяльна-палітычны і прававы лад. Напрыканцы кнігі аўтар яшчэ раз падкрэсліваў, што ў дзяржаўным жыцці ВКЛ важную ролю адыгралі ўсе народы, якія яго ўтваралі: беларускі, літоўскі і ўкраінскі. Спадчынай першага з іх з’яўляецца афіцыйная мова дзяржавы і ўласная сістэма пісьмовага і звычайнага права [8, р. 51]. Пасля выхаду работы Л. Акіншэвіча айчынная навука сур’ёзна звярнулася да прававой гісторыі ВКЛ толькі ў 1970-я гг., калі ў сценах БДУ Іосіф (Язэп) Юхо паклаў пачатак сучаснай навуковай школе вывучэння гісторыі права Беларусі [3; 6].

Такім чынам, работа “Права Вялікага Княства Літоўскага: гісторыя пытання і бібліяграфія” стала этапнай для беларускай гістарыяграфіі гісторыі права ВКЛ. Леў Акіншэвіч упершыню абагульніў вынікі і паказаў асноўныя тэндэнцыі вывучэння велікакняжацкага права ў XIX–першай палове XX ст. Ацэнкі папярэдніх напрацовак і падбор літаратуры зроблены максімальна аб’ектыўна і навукова. Л. Акіншэвіч вызначыў важнейшыя шляхі далейшых даследаванняў права ВКЛ. Большасць пастаўленых ім даследчых задач з’яўляюцца актуальнымі і для сучаснай гісторыка-прававой навукі Беларусі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Акіншэвіч, Л. Выбранае / Леў Акіншэвіч; уклад., падрыхтоўка тэкстаў, агульнае рэдагаванне, камент., паказ. Н. Гардзіенкі, Л. Юрэвіча. – Мінск: Кнігазбор, 2021. – 408 с.
2. Аўсяная, М. Акіншэвіч Леў Аляксандравіч / М. Аўсяная, В. Пазднякоў // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. – Т. 1. – Мінск: БелЭн, 2005. – С. 211–212.

3. Доўнар, Т. Зараджэнне айчыннай гісторыка-прававой навукі і яе развіццё ў Беларускім дзяржаўным універсітэце / Т. І. Доўнар // Веснік БДУ. Серыя 3. Права. – 2010, № 3. – С. 3–9.
4. З гісторыяй на “Вы”: Артыкулы, дакументы, успаміны / Уклад. і ўводнае слова Я. Запрудніка. – Мінск: Маст. літ., 1994. – 347 с.
5. Партноў, А. Леў Акіншэвіч – гісторык украінскі і беларускі / А. Партноў // Беларускі гістарычны агляд. – 1999. Т. 6, сш. 1–2. – С. 248–255.
6. Юхо, И. Правовое положение населения Белоруссии в XVI в. / И. А. Юхо. – Минск: Издательство БГУ, 1978. – 144 с.
7. Norkus, Z. An Unproclaimed Empire: the Grand Duchy of Lithuania: From the Viewpoint of Comparative Historical Sociology of Empires / Z. Norkus. – New York: Routledge, 2017. – 426 p.
8. Okinshevich, L. The Law of the Grand Duchy of Lithuania: Background and Bibliography / L. Okinshevich. – New York: Research Program on the USSR, 1953. – 53 p.

УЛАДА І ПРАВА Ў ТРАДЫЦЫЙНАЙ СВЯДОМАСЦІ ЖЫХАРОЎ СТАРАЖЫТНАЙ БЕЛАРУСІ

Д. В. Шчэрбік

*дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права юрыдычнага факультэта Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат юрыдычных навук, дацэнт,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, вул. Ленінградская, 8, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь
shcherbikdv@bsu.by*

У артыкуле даследуецца узаемасувязь традыцыйнай культуры і генезіса дзяржаўнай і прававой сістэмы. Разглядаюцца міфы аб паходжанні ўлады, нараджэнні яе носьбітаў, крыніцах правапарадку, якія былі пашыраны сярод жыхароў старажытнай Беларусі, адзначаецца іх уплыў на дзяржаўную і прававую рэчаіснасць усходнеславянскіх княстваў і Вялікага княства Літоўскага.

Ключавыя словы: традыцыя; міфы; улада; дзяржаўнасць; правапарадак.

POWER AND LAW IN THE TRADITIONAL CONSCIOUSNESS OF THE RESIDENTS OF ANCIENT BELARUS

D. V. Shcherbik

*Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Law Faculty of the
Belarusian State University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Belarusian State University, 8, Leningradskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus
shcherbikdv@bsu.by*

The article examines the relationship between traditional culture and the genesis of the state and legal system. The author describes myths about the origin of power, sources of law and order, which were widespread among the inhabitants of ancient Belarus, their influence on the state and legal reality of the East Slavic principalities and the Grand Duchy of Lithuania.

Key words: traditions; myths; power; statehood; law and order.

Вывучэнне абставінаў фармавання і станаўлення дзяржаўнасці і права на тэрыторыі Беларусі немагчымае без даследавання дахрысціянскай традыцыі і яе ўплываў. Традыцыйная культура насельніцтва старажытнай Беларусі фармавалася як вынік узаемадзеяння індаеўрапейскай культуры розных плыняў перасяленцаў на дадзеную тэрыторыю (балтаў, славянаў), якія ў розныя часы адрываліся ад агульнага “індаеўрапейскага масіва” [3, с. 154] і з-за гэтага мелі некаторыя своеасаблівасці, і мясцовага клімата-геаграфічнага абшару, які вылучаў ці адцяняў адпаведныя абставінам пражывання яе аспекты. Новыя хвалі перасялення, гісторыя міграцыі перасяленцаў, яшчэ больш дадавалі сваеасаблівасцяў мясцовым вераванням і традыцыям, адрознівалі